

Wiktoria Kudela-Świątek

ORCID: 0000-0001-9559-0784

Uniwersytet Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie

Narodowe Muzeum Hołodomoru w Kijowie (2008–) w budowie jako asamblaż pamięci

The National Museum of the Holodomor-
Genocide in Kyiv (2008–) Under
Construction as a Memory Assemblage

Abstrakt

Celem niniejszego artykułu jest spojrzenie na Narodowe Muzeum Hołodomoru w Kijowie jako asamblaż pamięci, czyli kompozycję trójwymiarową powstającą na przestrzeni lat z różnych elementów polityki pamięci i będącą odzwierciedleniem kultury pamięci Hołodomoru w Ukrainie w przeszłości i obecnie. Sytuacja polityczna i gospodarcza w kraju spowodowała, że budowa muzealnej części miejsca pamięci rozciągnęła się na szesnaście lat, trwa bowiem od 2008 roku, a data jej zakończenia wciąż pozostaje otwarta ze względu na toczącą się w Ukrainie wojnę. Tekst podejmuje złożone zagadnienie reprezentacji Hołodomoru w narracji muzeum będącego w budowie oraz temat licznych zmian konceptualizacyjnych bryły muzeum i planowanej ekspozycji, odzwierciedlających zmiany polityczne w kraju i zmiany w polityce pamięci Hołodomoru.

Słowa kluczowe

Narodowe Muzeum Hołodomoru w Kijowie, studia nad pamięcią, Hołodomor, miejsce pamięci

Abstract

This article aims to present the National Museum of the Holodomor-Genocide in Kyiv viewed as a memory assemblage, i.e. a three-dimensional composition formed over years from various elements of politics of memory and reflecting the culture of Holodomor memory in Ukraine in the past and in the present. Due to the political and economic situation in the country, construction of the memorial site's museum section has continued for sixteen years (it was begun in 2008), and its completion date is still undecided because of the ongoing war in Ukraine. The text addresses the complex question of Holodomor representation in a narrative proposed at the museum under construction, and the topic of multiple changes to the conceptualization of museum structure and future exhibition design – modifications that reflect political shifts in the country and its evolving politics of Holodomor memory.

Keywords

The National Museum of the Holodomor-Genocide in Kyiv, memory studies, Holodomor, memory site

W *Krainach pamięci...* Sharon Macdonald, zastanawiając się nad europejskim dziedzictwem, pamięcią i tożsamością, użyła terminu „kompleks pamięci”, by móc przedstawić rolę dziedzictwa we współczesnej Europie w całej jego złożoności i wielopoziomowości. Uznała także termin „asamblaż” za równie trafny, by oddać te cechy pamięci społecznej¹, wszak od prawie stu lat myślimy o pamięci społecznej jak o konstrukcji społecznej, która jest budowana, nadbudowywana, odbudowywana i dobudowywana. Zawsze jest *in statu nascendi* i nie jest zakończona². Wspomniana badaczka pisała:

Jak bywa to w przypadku asamblażu, ja także chcę podkreślić fakt, że kompleks, chociaż może zawierać elementy abstrakcyjne, nie jest kategorią abstrakcyjną. Jego częściami składowymi są najczęściej praktyki, afekty i materializacje. Zatem kompleks pamięci może być postrzegany jako asamblaż praktyk, afektów oraz przedmiotów materialnych, czyli na przykład działań o charakterze upamiętniającym, nostalgii i artefaktów³.

Odnosząc to rozumienie do miejsc pamięci Hołodomoru, można spojrzeć przynajmniej na niektóre z nich jak na asamblaże pamięci. Będąc trójwymiarowymi kompozycjami, są one odzwierciedleniem pamięci społecznej jako procesu nadawania znaczeń: zmieniającego się pod wpływem czynników politycznych i społecznych. Zwłaszcza w przypadku ekspozycji muzealnych Hołodomoru dostrzegamy zmiany w ocenach upamiętnianego wydarzenia następujące z biegiem lat, także pod wpływem zmian w polityce na szczeblu państwowym. Z jakichś elementów kuratorzy rezygnują, jakieś dodają tak, by ekspozycja ciągle pozostawała w dialogu z widzem, odpowiadała jego potrzebom refleksji nad Wielkim Głodem w latach 1932–1933 w Ukrainie.

Celem niniejszego artykułu jest zatem spojrzenie na Narodowe Muzeum Hołodomoru w Kijowie jako asamblaż pamięci, jest ono bowiem doskonałym przykładem tego, jak zmieniała się kultura pamięci Hołodomoru w Ukrainie w ciągu ostatnich dwu dekad. Sytuacja polityczna i gospodarcza w kraju spowodowała, że budowa muzealnej części miejsca pamięci rozciągnęła się na prawie szesnaście lat, trwa bowiem od 2008 roku do chwili obecnej, a data jej zakończenia wciąż pozostaje otwarta ze względu na toczącą się w Ukrainie wojnę. W tym czasie powstawały projekty mające na celu ubranie w muzealną opowieść narracji o Wielkim Głodzie, zmieniali się prezydenci państwa i dyrektorzy muzeum, a ono nadal pozostawało w budowie. Początkowo miał to być projekt finansowany z budżetu państwa, obecnie zaś ma charakter społeczny i finansują go darczyńcy. Co więcej, autorem

1 S. Macdonald, *Krainy pamięci. O dziedzictwie i tożsamości we współczesnej Europie*, przekł. R. Kusek, Kraków 2021, s. 18.

2 Zob. więcej M. Halbwachs, *Spoleczne ramy pamięci*, przekł. M. Król, Warszawa 2008.

3 S. Macdonald, *Krainy pamięci...*, s. 18.

projektu muzeum ostatecznie jest nie rodzimy artysta, lecz polski architekt – Mirosław Nizio – którego portfolio jest imponujące, jeśli chodzi o projekty obiektów wystawienniczych dla potrzeb muzeów historycznych. Pod względem formy i treści koncepcja muzeum ulegała zwłaszcza w ostatniej dekadzie ogromnym przemianom, jednakże nigdy nie zrezygnowano z tego, że ma ono odegrać kluczową rolę dla domknięcia procesów dekomunizacyjnych w Ukrainie, a zarazem być przykładem reprezentacyjnego, nowoczesnego muzeum w kraju.

Pytanie, na które szukam tu odpowiedzi, dotyczy przede wszystkim tego, jak Hołodomor był i jest opowiadany w narracji muzealnej i jakim zmianom poddano koncepcję wystawy pod wpływem trwającej od 2014 roku wojny w Ukrainie. Nie da się też nie zauważyć, że agresja militarna Rosji od lutego 2022 roku także odcisnęła swoje piętno na koncepcji bryły muzeum i planowanej ekspozycji. Dlatego też zestawiając ze sobą pierwotną koncepcję i jej kolejne rekonceptualizacje, będę chciała przedstawić ten złożony proces jako asamblaż pamięci, czyli kompozycję przestrzenną powstającą na przestrzeni lat z różnych elementów polityki pamięci i będącą odzwierciedleniem kultury pamięci Hołodomoru w Ukrainie.

Pierwszy projekt Muzeum Hołodomoru w Kijowie (2006–2010)

Pomysł utworzenia pomnika i Muzeum Hołodomoru jako „narodowego miejsca pamięci” narodził się w 2002 roku pod koniec drugiej kadencji prezydentury Łeonida Kuczmy (1994–2005). Jednak dopiero po 2004 roku uzyskał wpływowego patrona w osobie prezydenta Wiktora Juszczenki (2005–2010), który położył kres wcześniejszym próbom i podjął zupełnie nowe przedsięwzięcie, które miało być symbolem jego polityki pamięci. Konkurs na najlepszy projekt pomnika i muzeum został ogłoszony wiosną 2006 roku⁴. Zwycięski projekt został opracowany przez zespół pod przewodnictwem kijowskiego architekta Anatolija Hajdamaki⁵. Budowę obiektu podzielono na dwa etapy: wzniesienie pomnika, a dopiero potem przystąpienie do budowy muzeum. Do 2017 roku ze względu na brak środków publicznych zrealizowano jedynie pierwszą część planu, na którą składały się: rzeźby żałobnych aniołów i dziewczynki z kłosami pszenicy, żarna historii, pomnik Świeca Pamięci i umieszczone na jego tyłach „czarne tablice”, Sala Pamięci (znajdująca się pod ziemią) oraz Kalinowy Gaj.

Pierwsza ekspozycja muzealna została w sposób symboliczny umiejscowiona w podziemiach pod tzw. Świecą Pamięci – określaną tak wówczas pierwszą częścią ekspozycji muzealnej. Światło we wszystkich pomieszczeniach było przyćmione. Na ścianach otaczających główną

4 *Анатолій Гайдамака: „У музеї хочу показати «червоний терор» проти України за сто років”, „Україна Молода”, 20.11.2018, вип. 126, www.umoloda.kiev.ua/number/3388/188/128184 (dostęp: 18.05.2023).*

5 В. Огієнко, *Візуальна культура пам'ятників жертвам голодомору в Україні*, „Глея. Науковий вісник” 2012, вип. 65, s. 114–119.



Ryc. 1
Rzeźba dziewczynki z kłosami,
w tle Świeca Pamięci
w Narodowym Muzeum
Hołodomoru w Kijowie,
fot. Wiktoria Kudela-Świątek

salę ekspozycji wyświetlano nazwiska licznych ofiar Wielkiego Głodu i wykorzystano wspomnienia Ocalałych. Ta pierwsza wystawa zaakcentowała także kontrast pomiędzy światem przed wydarzeniami z lat 1932–1933 i po nich. Zanim zwiedzający weszli do holu głównego, mogli obejrzeć wystawę starych fotografii rodzinnych przedstawiających ukraińskich chłopów w odświętnych strojach (co budziło wiele kontrowersji ze względu na brak kontekstu historycznego dla prezentowanych zdjęć, a przez to ich oderwanie od tematu wystawy). Kontrowersje wzbudzała także ekspozycja różnych narzędzi rolniczych w pomieszczeniu. Miała ona między innymi symbolizować rolniczy charakter kultury ukraińskiej i tradycyjne formy pracy ukraińskich chłopów⁶.

6 Ibidem; W. Kudela-Świątek, *Miejsca (nie)pamięci. O upamiętnianiu ukraińskiego Wielkiego Głodu z lat 1932–1933*, Kraków 2014, s. 146–156.

W pierwszych latach istnienia sala muzealna znajdująca się pod Świecą Pamięci podkreślała przywiązanie do ziemi, pracę na roli i to, że pod władzą Moskwy Ukrainie pisana była rola ofiary. W kompozycji mieszano symbole ludowe i chrześcijańskie. Te drugie nie tyle w związku z prawostawiem, a więc wyznaniem większości ofiar tragedii, co raczej z powodów artystycznych. Jest to czytelna symbolika, pozbawiona *de facto* znaczenia religijnego. Jej głównym celem było pobudzenie empatii wśród odwiedzających narodowe miejsce pamięci Wielkiego Głodu w latach 1932–1933⁷.

W projekcie narodowego pomnika Wielkiego Głodu w Kijowie w czasach Juszczenki planowano kompleks muzealny, który miał stanąć w cieniu Świecy Pamięci, ale inwestycję tę na lata zablokował kolejny prezydent Ukrainy, Wiktor Janukowycz (2010–2014), w zasadzie na samym początku swojej prezydentury. Jednak w związku z wybuchem wojny we wschodniej Ukrainie w 2014 roku prezydent Petro Poroszenko (2014–2019), powróciwszy do tematu budowy muzeum jako tzw. drugiej części pomnika Hołodomoru – Świecy Pamięci, znacznie zmienił pierwotny projekt z czasów Juszczenki.

Projekt Muzeum Hołodomoru po 2014 roku

Od 2016 roku na szczeblu państwowym toczy się dyskusja na temat konieczności wybudowania przy pomniku Świeca Pamięci odpowiedniego muzeum. Pod koniec listopada 2016 roku powołano w tym celu komisję parlamentarną oraz spółkę państwową, która miała nadzorować budowę muzeum⁸. W przemówieniu z okazji Dnia Pamięci Hołodomoru Poroszenko podkreślił znaczenie przedsięwzięcia w ramach już istniejącego kompleksu muzealnego. Podkreślił, że aby godnie upamiętnić to wydarzenie, ekspozycja muzealna powinna odpowiadać najwyższym standardom współczesnego muzealnictwa⁹. Projekt architektoniczny muzeum został opracowany przez grupę ukraińskich architektów z firmy Project Systems z Kijowa (główny architekt: Andrij Myrhorodski) we współpracy z wiodącą europejską pracownią Nizio Design International z Warszawy wraz z Halsy Sharpe Design Ltd. z Wielkiej Brytanii¹⁰.

7 Więcej o pierwszej ekspozycji zob.: W. Kudela-Świątek, *Muzea Wielkiego Głodu (Hołodomoru) z lat 1932–1933 na Ukrainie jako „miejsca pamięci”*, [w:] *Historia – pamięć – tożsamość w edukacji humanistycznej*, t. 3: *Pamięć człowieka, pamięć miejsca, miejsca pamięci*, pod red. B. Popiołek et al., Kraków 2015, s. 441–462.

8 M. Івашук, *Проект музею Голодомору*, „The Village. Україна”, 1.08.2017, www.the-village.com.ua/village/city/city-news/260765-proekt-muzeyu-golodomoru (dostęp: 30.07.2020).

9 Г. Касьянов, *Розрита могила. Голод 1932–1933 років у політиці, пам'яті та історії (1980-ті–2000-ні)*, Харків 2019, s. 74.

10 Mirosław Nizio *projektuje Muzeum Ofiar Wielkiego Głodu w Kijowie*, InfoArchitekta, 4.12.2018, www.infoarchitekta.pl/artykuly:4-projektuj:17748-miroslaw-nizio-projektuje-muzeum-ofiar-wielkiego-glodu-w-kijowie.html (dostęp: 31.03.2019); *Архітектурний проект музею, Музей Голодомору*, holodomormuseum.org.ua/architekturnyj-proekt-muzeiu (dostęp: 18.05.2023).

Dla zespołu architektów początkowym wyzwaniem przy projektowaniu nowego budynku muzeum było uwzględnienie tektoniki i krajobrazu zboczy doliny Dniepru w pobliżu Ławry Kijowsko-Pieczerskiej, miejsca o wyjątkowym znaczeniu w historii Ukrainy. Nowy budynek muzeum znajduje się na osi łączącej pomnik Świeca Pamięci z tarasem widokowym nad Dnieprem. Do budynku muzeum z ekspozycją będzie można wejść z obu stron: od Świecy Pamięci oraz z tarasu widokowego przy moście. Przed wejściem do budynku zlokalizowany będzie plac, na którym odbywać się będą uroczystości rocznicowe. Metoda ta prowokuje do myślenia i symbolizuje zjednoczenie się przeszłości i przyszłości. Monumentalne wejście od strony Świecy Pamięci obrazuje otwarte drzwi do podziemi, gdzie ukryta jest prawdziwa opowieść o wydarzeniach z lat 1932–1933 w sowieckiej Ukrainie¹¹. Autorzy projektu muzeum poprzez scenografię i inne rozwiązania artystyczno-architektoniczne chcą wzbudzić emocje i skłonić do refleksji nad tragedią, która rozegrała się w Ukrainie. Podwójna symbolika ziemi ukraińskiej – żywej, ale i skrywającej groby ofiar Wielkiego Głodu – to motyw przewodni pojawiający się w całej koncepcji artystycznej budynku i wystawy. Jej narracja, zawarta w scenariuszu opracowanym przez ekspertów z Muzeum Hołodomoru, ma skłaniać do refleksji. Ma pomóc w znalezieniu odpowiedzi na pytanie, dlaczego doszło do głodu i co można zrobić, aby uniknąć takich cierpień w przyszłości¹².

Plan muzeum przewiduje także wydzieloną przestrzeń wystawieniową dla czasowych wystaw tematycznych, salę konferencyjną, salę projektów edukacyjnych, bibliotekę oraz centra archiwalne i badawcze¹³. W nowej koncepcji dla upamiętnienia Wielkiego Głodu ważne są dwie kwestie. Pierwszą z nich jest przekształcenie pomnika w instytucję badawczo-edukacyjną. Drugą – fakt, że nie jest to koncepcja sprzed dziesięciu lat.

Zakończenie prac nad realizacją nowego projektu przewidywano w 2021, a następnie przełożono je na 2022 rok¹⁴. Z powodu wojny budowę początkowo jednak wstrzymano, ale następnie wznowiono, by znów ją zatrzymać w lipcu 2023 roku, co nadało sprawie ukończenia muzeum nowe, symboliczne znaczenie.

11 *Architectural Project of the Museum*, Holodomor Museum, holodomormuseum.org.ua/en/architectural-project-of-the-museum (dostęp: 18.05.2023).

12 P. Łoza, *To będzie podróż w poszukiwaniu prawdy*, „Наше слово”, 5.01.2022, No. 2, nasze-slowo.pl/to-bedzie-podroz-w-poszukiwaniu-prawdy (dostęp: 18.05.2023).

13 Zob. *The Project of the Second Part of the National Museum „Holodomor Victims Memorial” Was Presented to President of Ukraine Petro Poroshenko*, Holodomor Museum, 23.11.2018, holodomormuseum.org.ua/en/news/the-project-of-the-second-part-of-the-national-museum-quot-holodomor-victims-memorial-quot-was-presented-to-president-of-ukraine-petro-poroshenko (dostęp: 30.07.2020).

14 *Muzeum Ofiar Wielkiego Głodu w Kijowie: trwa realizacja Narodowego Muzeum Hołodomoru według projektu Nizio Design International*, Architektura Murator, 4.12.2018, architektura.muratorplus.pl/projekty/muzeum-ofiar-wielkiego-glodu-w-kijowie-zaprojektowali-polacy_9276.html (dostęp: 18.05.2023).



Ryc. 2
Wejście główne do ekspozycji muzealnej wewnątrz pomnika Świeca Pamięci, fot. Wiktoria Kudela-Świątek

Ryc. 3
Symboliczny ołtarz w centrum ekspozycji muzealnej wewnątrz pomnika Świeca Pamięci, fot. Wiktoria Kudela-Świątek

Koncepcja wystawy opiera się na kontrastowym zderzeniu światła i ciemności. Pełne i jasne światło dominować będzie w początkowych przestrzeniach wystawy, prezentujących historię kultury ukraińskiej i rozwój tożsamości przed 1932 rokiem. Narracji o kształtowaniu się mechanizmu władzy sowieckiej, który doprowadził do masowego mordu, będzie towarzyszył narastający mrok w centralnych galeriach obrazujących przebieg zbrodni Hołodomoru. Światło będzie stopniowo powracać w kolejnych salach w miarę przedstawiania opowieści świadków historii i ludzi, którzy walczyli w Ukrainie i na całym świecie o pamięć o ofiarach. W ostatniej galerii, w której będzie mowa o „zwycięstwie prawdy”, światło ponownie zapali się całkowicie¹⁵.

Gra światła dopełnia historyczną treść wystawy, uzupełniając narrację o znaczeniach metafizycznych. Jeśli spojrzymy na koncepcję wystawy jako odtworzenie drogi Ukraińców „przełamujących milczenie” o zbrodni Hołodomoru poprzez „rzucenie światła”, zobaczymy, że tworzy ona niepowtarzalną dramaturgię wewnątrz muzealnych, bardzo starannie wyreżyserowana gra światła i cienia w ciągach pomieszczeń, które stanowią trasy zwiedzania muzeum, ma bowiem na celu wywarcie silnego oddziaływania psychologicznego na zwiedzającego. Światło niewątpliwie kojarzy się ze świecą, a właściwie ze Świecą Pamięci, która znajduje się w bezpośrednim sąsiedztwie powstającego muzeum.

¹⁵ Meeting with the Supervisory Board of the Holodomor Museum Foundation, Nizio Design International, 21.04.2023, nizio.com.pl/en/meeting-with-the-supervisory-board-of-the-holodomor-museum-foundation (dostęp: 18.05.2023).

Na dodatek w 2021 roku zmieniły się wystawa w sali pamięci pomnika Świeca Pamięci i jej treść: porzucono skomplikowaną symbolikę rolniczą na rzecz bardziej znaczącej pustki wyrażającej stratę i śmierć¹⁶.

Twórca bryły muzeum, Mirosław Nizio, umiejętnie posługuje się w swoim projekcie takimi tematami jak pustka, labirynt czy trauma, które od lat funkcjonują w badaniach nad pamięcią. Projekt muzeum autorstwa Nizia z sukcesem podejmuje wyzwanie ponownego włączenia ukraińskiej przeszłości w historię współczesnej Ukrainy. Powyższa interpretacja projektu Muzeum Hołodomoru pokazuje, że pomimo dekonstrukcyjnej formy przedstawiania przeszłości wyrażane w nim spojrzenie na historię jest raczej monumentalną przeciw-historią. Jest to projekt spełniający oczekiwania ukraińskiej polityki pamięci ostatnich kilku lat. Umacnia najważniejsze aspekty współczesnego przekazu o Głodzie jako o nieukaranej zbrodni z przeszłości i utwierdza w przekonaniu, że ofiary Głodu są nieskazitelne, jako ludzie o wyjątkowej sile ducha. W ten sposób jest to przekaz zgodny z tym, który od lat obecny jest w warstwie narracyjnej sali muzealnej w Świecy Pamięci. W projekcie Nizio Design najważniejsze są emocje, które pomagają zrozumieć minioną rzeczywistość poprzez empatię i pobudzają do refleksji nad nią. Będzie to muzeum pomyślane jako przestrzeń pamięci i refleksji nad przeszłością.

Projekt zaproponowany przez Nizio Design budzi empatię poprzez estetykę ciszy, która wpisana jest w koncepcję nowej bryły muzeum. Sam autor był wielokrotnie pytany, jak wygląda praca z cierpieniem „Innego”. W rozmowie z Anną Sołomiewicz podkreślił, że:

Muzeum Hołodomoru jest przykładem niezwykle trudnym, gdyż wydarzenia, do których się odnosi, były ukrywane przez sowiecki reżim i przez długi czas pozostawały bez odpowiedzi. [...] Odkrywanie tej prawdy jest rzeczą niezwykle istotną dla ukraińskiej tożsamości i historii. W kontekście toczącej się za naszą wschodnią granicą wojny coraz silniejsza jest potrzeba mówienia o tym wydarzeniu, potrzeba wyzwolenia się z traumy i opowiedzenia historii ludzi, którzy zostali unicestwieni w sztucznie wywołanym głodzie. Muzeum, jak i konstruowana narracja służą temu, żeby nie tylko wspominać i rekonstruować historię, ale również aby zadawać pytania, wywoływać refleksje, jak również uświadamiać, edukować i przeciwdziałać podobnym tragediom w przyszłości¹⁷.

W 2020 roku prezydent Wołodymyr Zełeński (2019–) uznał, że projekt Narodowego Muzeum Ludobójstwa Hołodomoru ma kluczowe

16 А. Хоцянівська, *Срібна ложка – за шматок чорного хліба: в Національному музеї Голодомору представили нові похмури експонати*, ТСН, 7.09.2021, tsn.ua/exclusive/sribna-lozhka-za-shmatok-chornogo-hliba-v-nacionalnomu-muzeyi-golodomoru-predstavili-novi-pohmuri-ekspوناتi-1862269.html (dostęp: 18.05.2023).

17 А. Sołomiewicz, *Mirosław Nizio o tworzeniu architektury pamięci*, Property Design, 19.07.2023, www.propertydesign.pl/wywiady/109/miroslaw_nizio_o_tworzeniu_architektury_pamieci,44164.html (dostęp: 12.08.2023).

znaczenie dla Ukrainy i tożsamości ukraińskiej; obiecał ponadto, że zostanie ukończona druga część budowy muzeum¹⁸. Zakończenie inwestycji planowano na jesień 2023 roku, a otwarcie instytucji, jako najważniejszego muzeum w kraju, miało nastąpić z okazji obchodów 90. rocznicy Hołodomoru na szczeblu państwowym¹⁹. Obietnica ta nie została jednak spełniona, w lipcu 2023 prezydent Zełeński zawetował bowiem ustawę z 27 lipca 2023 roku przeznaczającą 573,9 mln hrywien



Ryc. 4
Schody prowadzące do instalacji symbolizującej izolację Ukrainy od pomocy międzynarodowej w czasach Hołodomoru na tyłach pomnika Świeca Pamięci, fot. Wiktoria Kudela-Świątek

- 18 *The Holodomor Museum is of Paramount Importance for Ukraine and Will Definitely Be Completed – President at the Holodomor Victims Remembrance Ceremony*, President of Ukraine Volodymyr Zelenskyy Official Website, 28.11.2020, www.president.gov.ua/en/news/muzej-golodomoru-ye-nadvazhtivim-dlya-ukrayini-j-obovyazkovo-65321 (dostęp: 12.08.2023).
- 19 E. Kent, *The Road for Truth Campaign Seeks to Expand Holodomor Museum in Kyiv*, U.S.-Ukraine Business Council, 20.11.2019, www.usubc.org/site/recent-news/the-road-for-truth-campaign-seeks-to-expand-holodomor-museum-in-kyiv (dostęp: 12.08.2023).

(około 15,6 mln dolarów) na dokończenie budowy Narodowego Muzeum Hołodomoru. W ten sposób dokończenie projektu zostało rozciągnięte na kolejne lata.

Tak oto trwająca od lutego 2022 roku rosyjska agresja na pełną skalę w Ukrainie wywarła istotny wpływ na proces realizacji projektu muzealnego, który miał uzupełnić utworzoną w tym miejscu przestrzeń pamięci o narodowej traumie Wielkiego Głodu. Znaczenie tematu Hołodomoru zmieniło się diametralnie, choć koncepcja opracowana przez architektów nie uległa zmianie. Tak naprawdę planowano zmianę treści narracji w salach muzealnych, co zapowiadała p.o. dyrektora Miejsca Pamięci Łesia Hasydzak, nazywając instytucję najważniejszym muzeum w kraju. Podkreślała ona, że muzeum wznowiło swoją pracę jako jedna z pierwszych placówek kulturalnych w walczącej stolicy (w sierpniu 2022 roku) pomimo bombardowania miasta i braku prądu²⁰. Choć trudno w chwili obecnej określić, kiedy dokładnie muzeum zostanie wybudowane, nie ulega wątpliwości, że trwająca wojna odcisnie swoje piętno na treści ekspozycji.

Podsumowanie

Koncepcja Muzeum Pamięci Hołodomoru jako narodowego miejsca pamięci zmieniała się kilkakrotnie, by ostatecznie nadać mu rangę najważniejszego muzeum w kraju. Jest to zatem projekt, choć finansowany głównie przez prywatnych darczyńców, ściśle powiązany z polityką pamięci współczesnej Ukrainy, jej dziedzictwem Wielkiego Głodu i koniecznością przepracowania przeszłości, która powraca z nowymi ludobójstwami²¹. Dzięki koncepcji Mirosława Nizia Muzeum Hołodomoru od czasów Rewolucji Godności stopniowo zmienia sposób mówienia o Wielkim Głodzie. Z punktu widzenia polityki pamięci symptomatyczne jest to, że planowany od początku gmach Muzeum Hołodomoru powstanie niemal dziesięć lat później. Jego historia rzuca światło na złożony proces przepracowywania przez ukraińskie społeczeństwo traumy Hołodomoru w przestrzeni publicznej: miejsce pamięci ewoluowało od posowieckiego stylu socrealizmu do prób nowoczesnej performatywnej opowieści o Hołodomorze jako ludobójstwie, którego sprawcy nie zostali ukarani.

Narodowe Muzeum Hołodomoru w budowie jako asamblaż pamięci odzwierciedla zmiany w ukraińskiej kulturze pamięci, a dokończenie jego budowy niewątpliwie ma szansę domknąć społeczne przepracowanie traumy przez społeczeństwo ukraińskie, które nadal nie może w sensie symbolicznym iść dalej. ■

20 M. Кабацій, „За роки незалежності ми збудували 10 музеїв”. Керівниця Музею Голодомору – про те, чому добудувати його сьогодні важливіше, ніж здається, Українська правда, 21.07.2023, life.pravda.com.ua/culture/2023/07/21/255506 (dostęp: 12.08.2023).

21 П. Авдокушин, #14. Будівництво Її черги Національного музею Голодомору-геноциду. Що змінилося за рік?, YouTube, 1.02.2023, www.youtube.com/watch?v=3M_8O13z2eE (dostęp: 18.05.2023).

Ryc. 5
Instalacja symbolizująca
rekwirowanie zboża
głodującym chłopom w trakcie
Hołodomoru, fot. Wiktoria
Kudela-Świątek



Ryc. 6
Fragment instalacji muzealnej
wewnątrz pomnika Świeca
Pamięci, fot. Wiktoria
Kudela-Świątek



Bibliografia

Opracowania

Halbwachs Maurice, *Spółeczne ramy pamięci*, przekład Marcin Król, Warszawa 2008.

Kudela-Świątek Wiktoria, *Miejsca (nie)pamięci. O upamiętnianiu ukraińskiego Wielkiego Głodu z lat 1932–1933*, Kraków 2014.

Kudela-Świątek Wiktoria, *Muzea Wielkiego Głodu (Holodomoru) z lat 1932–1933 na Ukrainie jako „miejsca pamięci”*, [w:] *Historia – pamięć – tożsamość w edukacji humanistycznej, t. 3: Pamięć człowieka, pamięć miejsca, miejsca pamięci*, pod redakcją Bożeny Popiołek, Agnieszki Chłosty-Sikorskiej i Agnieszki Staby, Kraków 2015, s. 441–462.

Macdonald Sharon, *Krainy pamięci. O dziedzictwie i tożsamości we współczesnej Europie*, przekład Robert Kusek, Kraków 2021.

Касьянов Георгій, *Розрита могила. Голод 1932–1933 років у політиці, пам'яті та історії (1980–ті–2000–ні)*, Харків 2019.

Огієнко Віталій, *Візуальна культура пам'ятників жертвам голодомору в Україні*, „Гілея. Науковий вісник” 2012, вип. 65, s. 114–119.

Źródła internetowe

Architectural Project of the Museum, Holodomor Museum, holodomormuseum.org.ua/en/architectural-project-of-the-museum (dostęp: 18.05.2023).

The Holodomor Museum is of Paramount Importance for Ukraine and Will Definitely Be Completed – President at the Holodomor Victims Remembrance Ceremony, President of Ukraine Volodymyr Zelenskyy Official Website, 28.11.2020, www.president.gov.ua/en/news/muzej-golodomoru-ye-nadvazhlyvim-dlya-ukrayini-j-obovyzkovo-65321 (dostęp: 12.08.2023).

Kent Elina, *The Road for Truth Campaign Seeks to Expand Holodomor Museum in Kyiv*, U.S.-Ukraine Business Council, 20.11.2019, www.usubc.org/site/recent-news/the-road-for-truth-campaign-seeks-to-expand-holodomor-museum-in-kyiv (dostęp: 12.08.2023).

Łoza Paweł, *To będzie podróż w poszukiwaniu prawdy*, „Наше слово”, 5.01.2022, No. 2, nasze-slowo.pl/to-bedzie-podroz-w-poszukiwaniu-prawdy (dostęp: 18.05.2023).

Meeting with the Supervisory Board of the Holodomor Museum Foundation, Nizio Design International, 21.04.2023, nizio.com.pl/en/meeting-with-the-supervisory-board-of-the-holodomor-museum-foundation (dostęp: 18.05.2023).

Miroslaw Nizio projektuje Muzeum Ofiar Wielkiego Głodu w Kijowie, InfoArchitekta, 4.12.2018, www.infoarchitekta.pl/artykuly:4-projekty:17748-miroslaw-nizio-projektuje-muzeum-ofiar-wielkiego-glodu-w-kijowie.html (dostęp: 31.03.2019).

Muzeum Ofiar Wielkiego Głodu w Kijowie: trwa realizacja Narodowego Muzeum Holodomoru według projektu Nizio Design International, Architektura Murator, 4.12.2018,

architektura.muratorplus.pl/projekty/muzeum-ofiar-wielkiego-glodu-w-kijowie-zaprojektowali-polacy_9276.html (dostęp: 18.05.2023).

The Project of the Second Part of the National Museum „Holodomor Victims Memorial” Was Presented to President of Ukraine Petro Poroshenko, Holodomor Museum, 23.11.2018, holodomormuseum.org.ua/en/news/the-project-of-the-second-part-of-the-national-museum-quot-holodomor-victims-memorial-quot-was-presented-to-president-of-ukraine-petro-poroshenko (dostęp: 30.07.2020).

Sotomiewicz Anna, *Miroslaw Nizio o tworzeniu architektury pamięci*, Property Design, 19.07.2023, www.propertydesign.pl/wywiady/109/miroslaw_nizio_o_tworzeniu_architektury_pamieci_44164.html (dostęp: 12.08.2023).

Авдокушин Павел, *#14. Будівництво її черги Національного музею Голодомору-геноциду. Що змінилося за рік?*, YouTube, 1.02.2023, www.youtube.com/watch?v=3M_8013z2eE (dostęp: 18.05.2023).

Анатолій Гайдамака: *„У музеї хочу показати «червоний терор» проти України за сто років”*, „Україна Молода”, 20.11.2018, вип. 126, www.umoloda.kiev.ua/number/3388/188/128184 (dostęp: 18.05.2023).

Архітектурний проект музею, Музей Голодомору, holodomormuseum.org.ua/arkhitekturnyj-proekt-muzeiu (dostęp: 18.05.2023).

Іващук Марія, *Проект музею Голодомору*, „The Village. Україна”, 1.08.2017, www.the-village.com.ua/village/city/city-news/260765-proekt-muzeju-golodomoru (dostęp: 30.07.2020).

Кабацій Марія, *„За роки незалежності ми збудували 10 музеїв”*. Керівниця Музею Голодомору – про те, чому добудувати його сьогодні важливіше, ніж здається, Українська правда, 21.07.2023, life.prawda.com.ua/culture/2023/07/21/255506 (dostęp: 12.08.2023).

Хоцянівська Алла, *Срібна ложка – за шматок чорного хліба: в Національному музеї Голодомору представили нові похмурі експонати*, ТСН, 7.09.2021, tsn.ua/exclusive/sribna-lozhka-za-shmatok-chornogo-hliba-v-nacionalnomu-muzeyi-golodomoru-predstavili-novi-pohmuri-eksponati-1862269.html (dostęp: 18.05.2023).